

MESLEKİ DİLİN SÖZ VARLIĞI VE TERİM

Kemalettin DENİZ*
Nurullah ALKOL**

Öz: Bu çalışmanın amacı, mesleki dilde temel söz varlığının özelliklerinin ve tespitinin nasıl yapılacağını tarama yoluyla ortaya koymaktır. Çalışma nitel araştırma olarak planlanmış, veriler doküman incelemesiyle toplanmış ve betimsel analiz yapılmıştır.

Ana dili ve yabancı dil olarak Türkçenin öğretiminde olduğu gibi mesleki dil eğitimi için hazırlanacak materyallerde yer alacak söz varlığının bir sıklık hiyerarşisine göre yer alması önemli bir gerekliliktir. Mesleki dili gündelik dilden ayıran temel unsur terimlerdir. Bu sebeple mesleki dil üzerinde yapılacak sıklık sözlüğünün temel söz varlığını terimler oluşturur. Terimlerin bir meslek veya uğraş alanına ait kavramlar olduğu hemen hemen bütün tanımların ortak noktasıdır. Ancak terimle ilgili alan kaynaklarında terimlerin özellikleriyle ilgili uyumayan durumlar da vardır. Terimlere yönelik yapılacak sıklık çalışmalarında araştırmacılar, neyi terim olarak alıp almayacakları konusunda terim literatüründen kaynaklanan üç temel sorun ile karşılaşacaktır: 1. Günlük dildeki sözcükler terim olabilir mi ve terimler, terim olmaktan hangi durumlarda çıkar? 2. Terimlerin tek anlamlılığı mutlak bir zorunluluk mudur? 3. Bir terim aynı anda birden fazla mesleğe ait olabilir mi? Bu sorunların yanında terimlerin derleneceği metinlerin niteliğinin ne olması gerektiği de ayrı bir problem durumudur. Mesleki dilde söz varlığı tespiti konusunda bu hususların dikkate alınmasının yapılacak araştırmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Mesleki dil, terim, söz varlığı, sıklık sözlüğü

* Doç. Dr. ; Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü. Ankara

** Türkçe Öğretmeni, Jandarma Okullar Komutanlığı. Ankara

THE VOCABULARY OF VOCATIONAL LANGUAGE AND TERM

Kemalettin DENİZ*
Nurullah ALKOL**

Abstract

The aim of this study is to show how to determine the basic vocabulary of a vocational language and its features. For this aim, literature review is utilized. This study is planned to be a qualitative research. Data is gathered through document review, and analyzed descriptively.

It is of great necessity for vocabulary in vocational language education materials to appear according to the hierarchy of frequency as in the case of teaching native language or teaching Turkish as a foreign language. Terms are what makes the difference between daily language and vocational language. For this reason, terms are the core elements of a frequency dictionary to be carried out on vocational language. That the terms are common notions of an occupation is the common declaration of all descriptions. However, there are situations where the descriptions of terms do not correspond. Researchers face three basic problems because of the literature on what to be seen as a term or not: 1.Can the words used in daily languages be terms , and in which situations do terms stop being terms? 2. Is having only one meaning obligatory for terms? 3. Can a term belong to more than one occupation? Beside these questions, the qualities of the texts from which the terms will be drawn out is another problem. Considering these three points on determining vocabulary of a vocational language might contribute to future research.

Key words: Vocational language, terms, vocabulary, frequency dictionary

1. Giriş

Birey kendi toplumu ya da yabancı bir toplumda iletişim kurmak için o toplumun söz varlığına vakıf olmalıdır. Zihninden geçen kavramı dile getirememesi gibi iletişim sorunları irdelendiğinde altında “sözcükle” somutlaştırılmayan “kavram”ların olduğu görülmektedir. Dile getirilemeyen ya da yanlış aktarılan bir düşünce ne kadar önemli ve değerli olursa olsun onu karşılayan bir söze büründürülmemişse hiçbir an-

* Assoc Professor Dr., Gazi University, Faculty of Education, Department of Turkish Education, Ankara

** Turkish Teacher, Gendarmery Schools Commandership, Ankara

lam ifade etmez. Bu sebeple de iletişimin omurgasını oluşturan sözcüklerin onu kullanacak kişilere eğitim ortamında verilmesi gerekmektedir.

Gerek yabancı dil gerekse de ana dil eğitiminde olsun bireyin ihtiyaç duyduğu söz varlığını aktarmada uzun yıllar sözlüklerden yararlanmışlardır. Ancak bir dilde var olan bütün söz varlığını bir kitaba alıp onu öğrencilere kullandırmak sağlıklı bir yöntem değildir. Çünkü önem sırasına göre değil alfabetik sıraya göre art arda dizilmiş bu sözcükler bireyin ihtiyaç duyacağı söz varlığını oluşturmada yetersiz kalmaktadır. Gerek eğitimciler gerekse de öğrenciler açısından bu eksikliğin hissedilmeye başlanmasıyla sözcüğün önem sırasını ortaya koyan çalışmalar yani temel söz varlığını belirleme çalışmaları başlamıştır.

Temel söz varlığı, bir dilin, bir kişinin veya bir eserin temel sözlüğüdür (Karaağaç, 2013). Bu söz varlığı bireyin yaşına ve eğitim durumuna göre farklılık gösterir. Bu farklılığı somut bir şekilde tespit etmeye yönelik modern çalışmalar dünyada ve Türkiye’de 20. yüzyılın başlarında hızlanmıştır. Sıklık sözlüğü üzerine yapılmış ilk çalışmalar 10. yüzyıla kadar dayanmaktadır. Talmodistler (Tevrat öğretilerine göre yaşayan kişiler) Tevrat’taki sözcükleri kategorize etmiş ve saymıştır (DeRocher, J. E.; Miron, M.S.; Patten, S. M. ve Pratt, C. C., 1973: 1). İlk yapılan bu ve diğer sıklık çalışmaları bir dilin bütününe değil özel bir metindeki sözcüklerin sıklığını ortaya koyan çalışmalar olmuştur. Bir dilin genel sıklığını orta koyan ilk ciddi çalışma ise Kaeding’in 1887 yılında Almanca üzerine yaptığı sıklık sözlüğüdür. Kaeding bu sözlüğün oluşumunda edebî metinler, gazete metinleri, resmî ilanlar ve alan literatürü gibi yazılı dil kaynaklarından yararlanmış (Hacısalihoğlu ve Önemli, 2015: 773). Ancak bu çalışmanın amacı dil öğretiminden ziyade stenografi eğitimine yardımcı olmak içindi. Edward L. Thorndike’nin (1921) *Teacher’s Word Book* (Öğretmenin Kelime Kitabı) çalışması dil eğitimi için yapılan ilk çalışmadır. Thorndike bu çalışmasında 10.000 kelimelik bir liste vererek bu listedeki sözcüklerin sıklığını tespit etmiştir. Thorndike’nin çalışması dil gelişimine hizmet eden sıklık çalışmalarının öncüsü olmuştur. Bu çalışmanın ardından yurtdışında yapılan sıklık sözlüklerinin çoğu ilköğretim öğrencilerinin dil gelişimine katkı sağlamak için yapılan çalışmalar olmuştur.

Türkiye’deki kelime sıklığının dil gelişimi için önemini kavrama ve buna yönelik çalışmaların yapılması Batı’daki çalışmalarla hemen hemen eş zamanlı olmuştur. 1926 yılında Maarif Vekaleti Talim ve Terbiye Dairesinin hazırladığı, İlk Mektep Kitapları Tetkik Komisyonunun Elifba Kitapları Hakkındaki Rapor’unun 14. maddesi dil eğitiminde sıklık çalışmalarının gereği ve önemi üzerinde durmaktadır. Raporda önemine değinilen söz varlığı üzerine çalışmalar Türkiye’de 1936 yılında Ömer Asım Aksoy’un *Bir Dili Öğrenmek İçin En Lüzumlu Kelimeler ve Bu Kelimelerin Öğretimi* adlı eseriyle başlamıştır. Aksoy’un (1936) belirttiğine göre Türkçe üzerine ilk sıklık çalışmasını Mr. Bridge yapmıştır. Yapılan literatür taramasında bu çalışmanın basılmadığı veya her-

hangi bir yerde yayımlanmadığı tespit edilmiştir.¹ Mr. Bridge, Türk Tarih Kurumunun yayımladığı *Tarih* adlı kitaptan 1.240'ı farklı olmak toplam 4.985 sözcük, Reşad Nuri Güntekin'inin *Kızılçık Dalları* adlı kitaptan 1.426'sı farklı toplam 8009 sözcük ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Yaban* romanında geçen 1.221'i farklı olmak üzere toplam 6.912 sözcük saymış ve bu eserlerdeki farklı sözcükleri ayrı ayrı sıklıklarına göre listelemiştir. Bu kadar az örneklem üzerinden veri toplanmasının sebebini çalışmanın deneme amaçlı olmasından kaynaklandığını ve bu yüzden çalışmanın Türkçe için genellenebilir bir araştırma olamayacağını dile getirmektedir (Aksoy, 1936: 106). Aksoy'un çalışmasından sonra Türkiye'de yapılan söz varlığı çalışmalarını genel olarak amaç, içerik, örneklem ve veri toplama tekniklerine göre dörde ayırmak mümkündür.

Amaçlarına göre çalışmalar: Mevcut söz varlığını tespit etme, sahip olunması beklenen söz varlığını tespit etme ve çok amaçlı çalışmalardır.

İçeriklerine göre çalışmalar: Kelime sıklığı, ek sıklığı, hece sıklığı, genel söz varlığı sıklığı, yardımcı fiil sıklığı ve karma sıklıklar olarak sınıflanabilir.

Örneklemelerine göre çalışmalar: Yaş grubu, eğitim düzeyi, kişiler, ders materyalleri, edebî eserler ve karma örneklemeler olmak üzere altıya ayrılmaktadır.

Veri toplama tekniklerine göre çalışmalar: Anket, yazılı metin analizi, sözlü metin analizi ve çeviridir.

Türkiye'de temel söz varlığını tespit etme çalışmaları ilk olarak bireylerin dil gelişimlerine katkı sağlamak amacıyla başlamış olsa da daha sonra yapılan birçok çalışmada elde edilen veriler başka alanlar için de birer veri kaynağı olarak görülmüştür. Örneğin, Hart (1972), Davasgil (1985), Büyükkantarcıoğlu (1992), Cesur (2005), Çıplak (2005), Ünsal (2005), Temur (2006), Öztekin (2008), Eğilmez (2010) ve Fırat (2011)'in çalışmalarının bir amacı da söz varlığı niceliği ve niteliği ile sosyo-ekonomik düzey arasında bir ilişki olup olmadığını tespit etmektir. Yine yukarıda belirtilen çok amaçlı çalışmalarda ortaya salt bir sıklık sözlüğü koymanın yanında söz varlığı-cinsiyet, söz varlığı-yaş, söz varlığı-eğitim düzeyi, söz varlığı-ders kitapları yeterliliği ilişkisi ortaya konmuştur.

Türkiye'de birçok amaçla farklı örneklemelerin söz varlığını tespiti çalışması yapılmıştır. Ancak yapılan bu çalışmalara bakıldığında mesleki dilin söz varlığını ortaya koyan tek çalışmanın Pierce'ye (1960) ait olduğu görülmektedir. Aslında terimler konusundaki çalışmalar Türkiye'de çok erken dönemde başlamıştır. 1933 yılında yayımlanan Türk Dili Tetkik Cemiyeti Nizamname ve Çalışma Programı'nda *terimler* (istilah) Cemiyet'in bir çalışma kolu olarak belirlenmiştir (TDK, 2007). İlerleyen yıllarda yayımlanan çalışma programları, tüzük ve yönetmeliklerde terimler yine birer çalışma kolu olarak görülmüştür.

¹ Bu çalışmanın içeriği hakkındaki ilk ve tek bilgi Aksoy'un eserinden öğrenilebilmektedir. Aksoy bu çalışmayı Mr. Isely isimli bir arkadaşından temin ettiğini ve ona da Mr. Bridge'nin verdiğini belirtmektedir (Aksoy, 1936: 7).

Terimlere Türkçe karşılık bulmayla başlayan çalışmalar, terimlerin Türkçe tanımlarının ve yabancı dildeki karşılıklarının yer aldığı sözlükler hazırlama şeklinde devam etmiştir. Zülfiyar'ın (2006) tespitine göre Türkçe üzerine 167 farklı alana ait terim sözlükleri hazırlanmıştır. Bu kadar geniş bir yelpazeye yayılan terim çalışmalarına bakıldığında terimlerin nasıl ve hangi öncelikle öğretilmesi gerektiği konusuna yönelik çalışmaların ihmal edildiği görülmektedir.

Bu çalışmanın amacı, mesleki dilde temel söz varlığının özelliklerinin ve tespitinin nasıl yapılacağını tarama yoluyla ortaya koymaktır. Belirtilen amaç doğrultusunda çalışma nitel araştırma olarak planlanmıştır. Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algı ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik bir sürecin izlendiği araştırma türüdür (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 45). Araştırmanın amacına yönelik veri toplayabilmek için literatürde mesleki dilde söz varlığı konulu dokümanlara ulaşılmıştır. Doküman analizi, araştırma sonucunda elde edilecek olgu ve kavramlara ulaşmada yol gösterecek olan yazılı malzemenin incelenerek analiz edilmesidir. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olay veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin elde edilip belirli bir sistem içerisinde inceleme işlemidir (Karasar, 2008; Yıldırım ve Şimşek, 2013: 217). Ede edilen verilerin çalışmaya yansıtılmasında betimsel analiz kullanılmıştır. Araştırmacıların mesleki dilde söz varlığı konusuyla ilgili görüşlerine doğrudan ve dolaylı olarak yer verilmiş, böylece elde edilen bulgular düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya ulaştırılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 256).

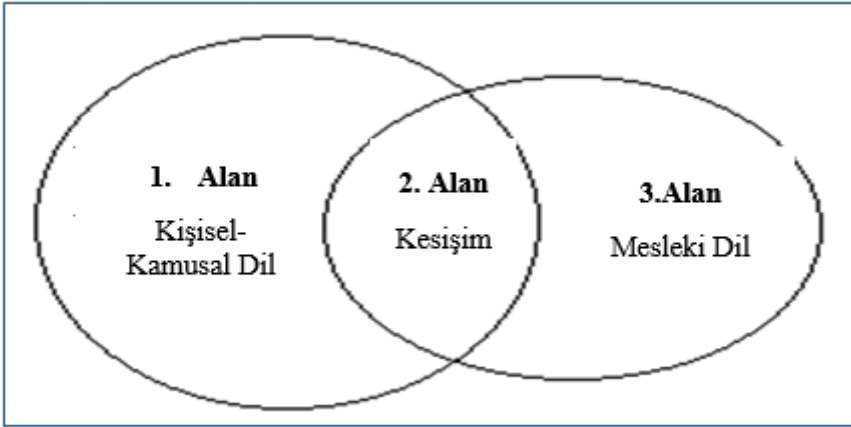
2. Mesleki Dilde Söz Varlığının Önemi

Başlangıçta sadece ana dil eğitimi için ihtiyaç duyulan temel söz varlığını tespit çalışmalarına zamanla yabancı dil eğitimi için de ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır. Ancak ana dili ve yabancı dildeki temel söz varlığı arasındaki en büyük fark, sözcüklerin sayısının ve hangileri olduğunun yaşa ve eğitim durumuna göre değil dil eğitimi alan öğrencilerin hazır bulunuşluk seviyesine göre değişmesidir. Bu fark gözetilerek yapılan çalışmalar neticesinde “ilk 100 fiil”, “ilk 100 isim”, “ilk 100 zarf” gibi sözcüklerin sıklığını ortaya koyan çalışmalar yapılmıştır. Söz konusu bu çalışmalar alandaki büyük bir eksikliği tamamlamış olsa da insanlar sadece kişisel amaçlarla yabancı dil öğrenmez. Eğitim ve meslek gibi durumlar ciddi bir dil öğrenme sebebidir ve tıpkı dilin kişisel-kamusal alanına yönelik yapılan çalışmalar gibi bu alanlar için de benzer çalışmaların yapılması gerekmektedir. Buna dikkat çeken çalışmalardan biri Diller İçin Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesidir (Telc GmbH ve MEB, 2013).

Türkiye’de yabancı dil olarak Türkçe öğretimi, 2001 yılından itibaren Diller İçin Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi (Çerçeve Metin) esas alınarak yapılmaktadır. Çerçeve ve Metin dilin kullanım alanlarını kişisel alan, kamusal alan, eğitim alanı ve mesleki alan olarak dört bölüme ayırmıştır. Türkiye’de TÖMER’lerde Türkçe öğrenen birey-

lerin büyük kısmı da yükseköğretim ve dolayısıyla da meslek yaşamına katılmak isteyen bireylerden oluşmaktadır. Öğrencilerin bu amaçları ise dilin daha çok mesleki alanını ilgilendirmektedir. Mesleki alanı bireyin çalıştığı yer olarak tanımlayan Çerçeve ve Metin, diğer dil kullanım alanlarında olduğu gibi bu alan için de özel kazanımlar belirlemiş ve dilin mesleki alanına özgü materyaller hazırlanması gerektiğini vurgulamıştır. Çerçeve Metne göre A2 seviyesinde mesleğe özgü temel kavramları anlama ve anlatabilmeyle başlayan mesleki dil gelişim süreci, C1 seviyesine geldiğinde mesleğiyle ilgili bütün durumlarda dili etkin kullanmaya varmaktadır (Telc GmbH ve MEB, 2013: 31-72). Çerçeve Metnin belirlediği mesleki dil kazanımlarına ulaşmanın en önemli yollarından biri ilgili mesleğin sahip olduğu terminolojiyi yani söz varlığını öğrencilere vermektir. Çünkü toplumlar gibi meslekler de belli bir amaçla bir araya gelmiş insanlardan oluşmaktadır. Meslektaş olarak adlandırılan insanlar mesleklerini icra edebilmek ve kendi aralarında sağlıklı bir iletişim kurmak amacıyla bazı sözcükler üretirler ki buna terim denir. Bir mesleğe yeni başlayan kişi karşılaşacağı nesne ve durumların önce o meslekteki adını öğrenir. Toplumda tutunma gibi meslekte kabul görme ve başarılı olma da mesleğin terminolojisine hâkim olmayı gerektirir.

Kişisel-kamusal ve mesleki dil arasındaki farklılıklar sebebiyle mesleki dil üzerine yapılacak söz varlığı çalışmalarının kendisine özgü bir yöntem ve süreci bulunmaktadır. Her iki dil alanındaki çalışmaların farklı olma gerekliliğinin temel sebebi, bu alanların farklı söz varlığı öğelerine sahip olmalarıdır. Mesleki dil ile kişisel-kamusal alanın birbiriyle olan ilişkisi şu şekildedir:

Şekil-1: Kişisel-Kamusal Dil - Mesleki Dil İlişkisi

Mesleki dil ve kişisel-kamusal dil ilişkisinde karşımıza üç alan çıkmaktadır: Birinci alan bir dili konuşan herkesin iletişim kurarken içinde bulunduğu alandır. Bu alanın söz varlığı öğelerini temel söz varlığı, deyim, atasözü ve kalıp ifadeler oluştu-

rur. Bu ögelerin kullanımında meslek, eğitim düzeyi ve statünün önemi yoktur. Alan herkese açıktır. İkinci alan mesleki dilin kişisel-kamusal alana bağlı olduğu alandır ve kesişimlerden oluşur. Buradaki ortak öge temel söz varlığıdır. Bir mesleği icra eden kişiler kendi aralarındaki iletişimde özel bazı sözcükler kullanmaktadırlar ancak bu, iletişimin salt belirtilen sözcüklerden meydana geldiği anlamına gelmez. Örneğin, *neşter* sözcüğü bir sağlık terimidir fakat iletişim esnasında temel söz varlığı öğeleriyle birlikte kullanılır: *neşter uzatmak, neşter ile kesmek, neşter satın almak* gibi. Üçüncü alan mesleki dil alanıdır. Mesleki dil alanındaki iletişimi anlayabilmek için mesleğin bir parçası olmak zorunluluktur. Bu alanın söz varlığı ise terimlerdir. Terimler sadece ilgili mesleğin parçası olan insanların söz varlığıdır. Ancak kimi zaman kişisel-kamusal dilde de terimlere yer verilmekte hatta terimlerden deyim ve atasözü üretildiği bile görülebilmektedir fakat bu durumdaki terimler mesleki dilin değil toplumun ürünüdür ve terimlerden oluşturulmuş deyim ve atasözlerinin taşıdığı anlam mesleki bağlamda kullanılmaz. Örneğin; *motoru yakmak, kayışı koparmak, başına kan çıkmak, damarına girmek, sigortası atmak, kalbin yolu mideden geçer vb.* Kişisel-kamusal dil alanı ile mesleki dilin söz varlıkları arasındaki farklılık sebebiyle bu iki alana yönelik ayrı ayrı temel söz varlığı tespit çalışmaları yapmak gerekmektedir.

Türkiye’de 2000’li yıllardan sonra söz varlığının tespiti üzerine nitelik ve nicelik açısından ciddi çalışmalar olsa da mesleki dil ihmal edilmiş bir alandır. Türkiye’de hemen hemen her yaş ve eğitim seviyesindeki bireyler için söz varlığı çalışmaları yapılmaya da bir mesleğin temel söz varlığını ortaya koyan tek çalışma Pierce’in (1960) *Türkçe Kelime Sayımı (A Frequency Count of Turkish Words)* adlı kitabıdır. Pierce’in çalışması Türkçe üzerine yapılan ilk ciddi kelime sıklığı çalışmalarından biridir. Bu çalışmayı ciddi ve değerli kılan sözlü ve mesleki Türkçenin kelime sıklığını ortaya koyan ilk çalışma olmasıdır. *Silahlı Kuvvetler Okuma Yazma Projesi* kapsamında yapılan bu çalışmada, okuma yazma bilmeyen erlere yönelik hazırlanacak ders kitaplarının içeriğinin hazırlanması için kısa hikâyeler, romanlar, gazeteler, askeri saha talimnameleri, dinî kitaplar, resmî okullarda okutulan ders kitaplarından veri toplanmıştır. Verilerin toplandığı materyallerden biri olan askeri sahra talimnamelerini askere yeni alınmış kişilerin okumaları için hazırlanan “Gizleme Talimnamesi, 75 mm.lik Geri Tepmesiz Top, Beden Eğitimi, Piyade Bölüğü ve Şoförünün El Kitabı” oluşturmaktadır (Pierce, 1960: 126). Araştırmacı bu metinlerin her 20. sayfasındaki kelimeleri sayarak bütün metnin %5’ini temsil eden bir sıklık listesi ortaya koymuştur. Türkiye’de mesleki söz varlığı çalışmasının ilk örneği 1960 gibi erken bir tarihte görülmüş ancak ilerleyen yıllarda bu alan ihmal edilmiştir.

Bu alana yönelik yapılacak çalışmaların temelini oluşturacak söz varlığının tespitinde aşağıdaki sorulara verilecek cevaplar önemlidir:

- a. Terim nedir ve hangi sözcük terim olarak kabul edilmelidir?
- b. Terimler hangi kaynaklardan derlenmelidir?

2.1. Terim nedir ve hangi sözcük terim olarak kabul edilmelidir?

Mesleki dilin söz varlığının tespiti, genel olarak o meslekteki terimlerin tespiti demektir. Bu sebeple öncelikle terim deyince neyin kastedildiği, neyin anlaşılması gerektiği bilinmelidir. Literatürdeki farklı kaynaklarda terim şu şekillerde tanımlanmaktadır:

Bilim veya sanat kavramları için kullanılan anlamı sınırlı sözcük: Üçgen, asit, belirteç vb. (Hatiboğlu, 1972: 91). Bilim, teknik, sanat ve spor gibi özel alanlar ile mesleki alanlarda kullanılan sözcük veya sözcük grubu (Hengirmen, 1990: 356). Belli bir konu alanında özel bir anlamı olan sözcük (İmer, Kocaman ve Özsoy, 2011: 240). Bir bilim, bir uzmanlık dalına ya da özel bilgi, beceri, etkinlik alanına özgü sözcük (Koç, 1992: 258). Bir bilim, sanat, meslek dalıyla veya bir konu ile ilgili özel ve belirli bir kavramı karşılayan kelime, ıstılah (TDK, 2011: 2330). Özel bir bilgi ya da etkinlik alanına, bir bilim, uygulamaya ya da uzmanlık dalına özgü sözcük (Vardar, 2007: 192). Anlamları dar ve sınırları olan terimler, bilim dallarının, sanat ve meslek kollarının mensupları arasında kısa yoldan anlaşmayı sağlayan sözcükler (Zülfikar, 1991: 20).

Bu tanımların dışında terim üzerine yapılmış çalışmalarda terimlerin farklı özellikleri üzerinde durulmuştur. Dilaçar'ın (1957) çalışmasının odak noktası terimlerin temel anlam (denotasyon) ve zayıf-yan anlam (konotasyon) durumlarıdır. Kelimeler için temel anlam ve zayıf anlam kavramından söz edilebileceğini ancak bilimin incelik üzerine kurulmuş olması sebebiyle terim olarak kullanılan kelimelerin açık, belirli ve kesin bir anlamı olması gerektiğinden terimler için zayıf-yan anlam söz konusu değildir (Dilaçar, 1957). Yani bir terimin tek ve mutlak bir anlamı olması gerekir. Günlük dildeki sözcükler gibi terimlerin ikinci, üçüncü anlamı söz konusu olamaz. Dilaçar'la aynı görüşte olan Vardar'a (2007: 192) göre genel dilde geçerli olan çok anlamlılığa karşın, terim alanında tek anlamlılığa yönelik görülür. Terimlerde tek anlam olması gerektiği görüşüne katılan bir diğer araştırmacı olan Koç'a (1992: 258) göre terimler genellikle tek anlamlıdır; anlayış ve düşüncede birliğin sağlanması için bu bir gerekliliktir. Zülfikar'a (1991: 20) göre bilimsel bir anlama tek karşılık bulunması terimlerin en başta gelen özelliğidir. Bu sebeple terimlerin anlamları sabittir ve cümle içerisinde de olsa değişik anlamlarda kullanılamazlar.

Terim hakkında araştırmacıların üzerinde durduğu bir diğer konu terimlerin günlük dilin bir parçası olup olamayacağıdır. Zülfikar'a (1991) göre terimler halkın söz varlığında yer almaz. Aksan'a göre (2006: 160) eğer terimler toplumun bütün kesimlerine tanınır bilinir, kullanılır duruma gelirse terim olma özelliğini yitirmiş sayılabilir. Ancak, ilgili oldukları özel alanların sözlüklerinde yine yer alır. Hengirmen'e (1990: 357) göre ise bazı terimler başlangıçta ilk buldukları zamanlarda sınırlı bir kullanım alanına sahip oldukları hâlde, zamanla günlük yaşantıda çok kullanılan birer sözcük durumuna gelebilir. Bu durumda bu sözcükler kendi özel alanlarında terim, günlük konuşma ve yazı dilinde de sözcük görevini üstlenir.

Terim üzerine yapılmış tanımlar ve açıklamalardan hareketle terimlerin genel özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

- a. Terimler günlük dilin bir parçası değildir.
- b. Herhangi bir kavrama ilişkin tek tanımı vardır.
- c. Bir meslek ve uğraş alanına aittir.

Mesleki dilin söz varlığını tespit çalışmalarında bu özellikler araştırmacıların karşısına birer problem olarak çıkabilir. İlk problem metin analizinde günlük dile geçmiş terim ya da günlük dilden alınan sözcüklerin birer terim olarak ele alınıp alınamayacağı konusudur. Yani *televizyon, radyo, telefon, kalp, damar, banka, rötör, para, havale, faiz, taksit*, üçgen gibi günlük dile geçmiş sözcükler terim olarak ele alınmalı mı alınmamalı mı? Bu sözcükler Türk Dil Kurumunun internet sayfasındaki hem Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğü'nde hem de Güncel Türkçe Sözlük'te yer almaktadır (TDK: 2016). Uğraş alanı itibarıyla toplumla biraz daha iç içe olan meslek gruplarının terimlerine günlük dilde rastlanılabilir. Bu mesleğe mensup olmayan insanlar da terimin anlamını bilebilir. İletişim, sağlık, güvenlik gibi meslekler bunlara örnektir. Belirtilen mesleklerden günlük dile kelime aktarımı yaygın olarak görülebilen bir durumdur. Günlük dile geçen terimlerin nasıl ele alınacağı konusunda Aksan (2006) ve Hengirmen'in (1990) görüşleri birbirinden şu konuda ayrılmaktadır: Aksan'a (2006) göre günlük dile geçmiş ifadeler terim olma özelliğini kaybederken Hengirmen'e (1990) göre bu ifadeler ilgili meslekte terim, günlük dilde sözcük özelliğini gösterir. Bu konuda birbirinden ayrılmalarına rağmen her iki yazarın ortak düşüncesi bu ifadelerin ilgili terim sözlüklerinde yer alması gerektiğidir. Söz varlığı araştırmasının yapıldığı mesleki metinlerde karşılaşılan bir terimin günlük dilde yer alması onun terim havuzuna dâhil edilmesine bir engel değildir. Bu tür sözcükler de derlenerek sıklık listesine alınmalıdır.

Günlük dilden mesleki dile geçmiş sözcüklerin terim olarak kabul edilip edilmeyeceği konusunda araştırmacılar ve terim sözlükleri arasında farklı bir görüş yoktur. Bu konudaki genel görüş günlük dilden mesleki dile geçmiş sözcüklerin terim olarak kabul edilmesi gerektiğidir. Çünkü mesleki dile geçişleri esnasında sözcükler yan ve mecaz anlamlarından sıyrılarak salt bir kavramı ifade etmeye başlarlar ki bu da onları terim yapar. Dilaçar (1957: 210) bu durumu *budala* sözcüğü üzerinden şu şekilde açıklamaktadır:

... Buna karşılık, bazen bu gibi kelimelerde, genel halk dilindeki denotasyona ilişkin, konnotasyonlardan birini sınırlayıp belirli bir terimin denotasyonu diye kabul etmek, yani terim genel kelime ortak yaşayışı mümkün oluyor. *Budala* kelimesi bunlardan biridir. *Türkçe Sözlük* bu kelimeyi şöyle tarif etmiş: "zekâsında gereği kadar çeviklik olmayan". Halk dilinde bu anlam böyle kalabilir. Fakat ruh hekimleri onun belirli ve kesin olmayan konnotasyonlarını silerek ve bunlardan bir tanesini denotasyon hâline getirerek kelimeyi terimleştirmişlerdir. Ruh hekimliğine göre, *budala*, zekâ

bölümü (quotient d'intelligence) 20-40 arasında bulunan ve 3-7 yaşlarında normal çocuğun anlama gücünü gösteren, takvim yaşı 3-7'den çok fazla olan bir kimseye denir ve Fransızca *imbécile'm* karşılığıdır. Genel dilde birine *budala* diyen, bu kelime ile vasıflandırdığı kimsenin zekâ gücünü testle ölçmüş değildir; ona *ahmak*, *aptal*, *ebleh*, *alık* da diyebilirdi, çünkü zekâ bölümü 20 midir, 30 mudur, bilmiyor. Bundan dolayı bu sözler genel dilde sadece birer kelime, ruh hekimliğinde de birer terimdir.

Dilaçar'la aynı görüşte olan bir diğer araştırmacı ise Zülfikar'dır. Zülfikar'a (1991: 22) göre bir kelimenin yan anlamlarından biri, mesleki dilde bir kavramı karşılamak için kullanılabilir. Bu durumda söz konusu sözcük geçtiği meslekte artık terim olarak kabul edilir. Sonuç olarak günlük dilden geçen bir sözcük mesleki kavramı karşılayan bir terim olabilir. Güncel Türkçe Sözlük'te (TDK: 2016) yer alan *kanıt*, *delil*, *rüşvet*, *ceza*, *şüpheli parmak izi*, *insan*, *halk* sözcükleri Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğü'nde (TDK: 2016) ve Türkçe Bilim Terimleri sözlüğünde (Türkiye Bilimler Akademisi: 2016) birer terim olarak da yer almaktadır.

Terim ve kişisel-kamusal alan dili ilişkisi şu şekilde özetlenebilir: Mesleki dile geçmiş gündelik sözcükler en temel özellikleri olan yan ve mecaz anlamları bırakarak meslekteki bir kavrama karşılık gelmeleri sebebiyle mesleki dilde terim; gündelik dilde sözcüktürler. Gündelik dile geçmiş olan terimlere ise toplum tarafından yan ve mecaz anlamlar yüklenmesi hatta bunlardan deyim ve atasözü oluşturulması sebebiyle bu durumdaki terimler gündelik dilde sözcük mesleki dilde hâlâ terimdirler.

Mesleki dilde söz varlığı tespiti çalışmaları sırasında "terimlerin herhangi bir kavrama ilişkin tek tanımlarının olması" açıklığa kavuşturulması gereken ikinci önemli konudur. Sınırları belirlenmiş ve anlamının net olması terimlerin en önemli özelliklerinden biridir. Çünkü onu gündelik sözcüklerden ayıran tarafı da budur. Dilaçar'a (1957) göre yan ve mecaz anlamlarının bulunmaması bir sözcüğün terim olarak kabul edilmesinde en önemli etkidir. Dilaçar'ın bu görüşüne katılan Zülfikar (1991), Hatiboğlu (1972) ve Koç da (1992), terimlerin anlamının sınırlı olduğunu belirterek bu durumun terim için bir gereklilik olduğunu ifade etmişlerdir. Türkiye'de terim sözcükleri incelendiğinde terimlerde tek anlamlılığa doğru bir yöneliş olduğu bir gerçektir. Ancak bu, hiçbir terimin ikinci ya da üçüncü anlamının asla olamayacağı anlamına gelmemektedir. İdeal olan ile mevcut olan birbirine karıştırılmamalıdır. Yukarıdaki araştırmacılar, ideal bir terim kavramından söz etmektedirler ancak terminoloji sözlüklerinde az da olsa çok anlamlı terimlere rastlamak mümkündür. Örneğin; Yaşar, çalışmasında *Enükleasyon*, terimini 1. Gözün ameliyatla çıkarılması. 2. Kapsüllü tümörün çıkarılması (2000: 86); *Limbus* terimini 1. Bir organın kenarı. 2. Kornea ve skleranın birleşim yeri (2000: 182); *Pnömatosel* terimini 1. İçerisi hava dolu kesecik. 2. Perfore yerden akciğerin dışarı doğru fişkırması (2000: 244) şeklinde birden fazla anlama gelecek şekilde tanımlamıştır. Bu durumla diğer birçok terminoloji sözlüğünde karşılaşılabılır. Söz varlığı üzerine yapılan çalışmalarda araştırmacılar, birden fazla anlama gelen bir terim ile karşılaşılabılır. Böyle bir durumda, "Terimler tek anlamlı kelimelerdir." deni-

lerek tek bir anlamın esas alınıp diğer anlamların göz ardı edilmesi veya bu anlamlar için kullanılan terimlerin sıklık listesine dâhil edilmemesi doğru değildir. Birden fazla anlama gelen terimler, her bir anlam için ayrı ayrı kodlanılarak oluşturulacak terim havuzuna dâhil edilmelidir. Özetle bir terimin ikinci veya daha fazla anlamının olması, bu anlamlardan biri dışındakilerin mutlaka mecaz veya yan anlam olduğu anlamına gelmez. Çok az sayıda da olsa bu tür terimlerin olabileceği ve bunların sıklığının ayrı ayrı ortaya konulması gerektiği dikkate alınmalıdır.

Terimlerin bir meslek veya uğraş alanına ait kavramlar oldukları hemen hemen bütün terim tanımlarının ortak noktasıdır. Bu noktadan hareketle terimlerin aitlik durumuyla ilgili üçüncü bir durum ortaya çıkmaktadır. Mesleğin kapsamı ve diğer alanlarla ilişkisine göre terimler bazen tek bir mesleğe ait öge iken bazen de birden fazla mesleğin terminolojisinde aynı terimle karşılaşılabılır. Örneğin; *stetoskop*, *ötenazi*, *cerrah* gibi terimlerin aitliği konusunda herhangi bir problem yaşanmazken *suç*, *suçlu*, *deprem*, *ceset*, *kaza*, *ölü* gibi terimlerin hangi alana ait olduğunun tespiti konusu araştırmacıları düşündürülebilir. Bu durum mesleklerin yapısı ile yakından ilgilidir. Kuyumculuk, askerlik, oyunculuk gibi kendine özgü sınırları ve uğraşları olan mesleklerin terminolojisi genellikle homojen bir durumda olurken polis, hukuk, eğitim, sosyoloji gibi alanların kendine özgü kavramları olmakla beraber diğer disiplinlerle ilişkili olmaları sebebiyle terminolojileri daha karmaşık bir hâl alabilmektedir. Örneğin, *stetoskop* sözcüğü sadece sağlık alanında karşımıza çıkan bir kavramken *suç* terimi bir hukuk, güvenlik, psikoloji, sosyoloji, kriminalistik alanında karşımıza çıkabilmektedir. Bu durumda mesleğin sınırlarının ve görev alanlarının belirlenmesi önemlidir. Psikoloğun, cinayet olayında ilgilendiği konu kişiyi cinayet işlemeye zorlayan sebeplerdir. Bu sebeple bir cinayet metninde *cinayet*, *suç*, *suçlu* gibi terimler bir psikoloji terimi olarak kabul edilebilirken *kovuşturma*, *temyiz*, *dava* gibi ifadeler psikoloji terimi değildir. Çok yönlü mesleklere yönelik söz varlığı çalışmalarında bir terimin birden fazla mesleğe ait olabileceği bilinmeli ancak buradaki esas noktanın ilgi ve görev alanına girip girmemesi olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

2.2. Terimler hangi kaynaklardan derlenmelidir?

Terim kavramının ne olduğu ve terim denilince neyin anlaşılması gerektiğini bilmek kadar terimleri doğru kaynaklardan derlemek de önemlidir. Aksoy (1936: 10), mesleki dilde söz varlığının hangi kaynaklardan nasıl tespit edilmesi gerektiği konusunda şunları belirtmektedir: *Muayyen bir meslek lisanının istatistiği yalnız o neviden eserlerin tetkik ile meydana getirilen ve umumî hayal kelimelerinin istatistiğinden hayli farklı olan bir listeden ibaret olur.* Aksoy'un burada üzerinde durduğu husus yukarıda kişisel-kamusal dil - mesleki dil ilişkisinin gösterildiği şekil-1'deki sadece üçüncü alan ait materyallerden mesleki söz varlığının tespit edilmesidir. Örneğin sağlık mesleğinin terimleri, sağlık ile ilgili ders kitabı, dergi, internet sitesi, kanun, yönetmelik ve yardımcı kaynak gibi sadece sağlık ile ilgili konulara yer veren metinlerden alınmalıdır. Böylece *radio*, *ilaç*, *doktor*, *muayene*, *reçete*, *kelepçe*, *kumanda*, *elektrik* gibi günlük dile geçmiş bazı

ifadelerin terim olup olmadığı tartışması da ortadan kalkar. Çünkü mesleki materyallerden derlenmeleri sebebiyle bunlar kesinlikle terim olarak kabul edilirler. Bunun yanında mesleki dilin ne seviye de ve ne amaçla öğrenilmek istenildiğine göre de mesleki materyallerin hangisinden ne oranda veri toplanacağı da değişmektedir. Örneğin, mesleği yeni öğrenmek isteyen kişilerin dil eğitimi için veriler, mesleğe ait metinlerin tamamından eşit orada alınması gerekirken meslekte uzmanlaşmak isteyen kişilerin dil eğitimi için veriler sadece uzmanlık alanın metinlerinden alınmalıdır.

3. Sonuç

Dilin temel yapı taşı olan kelimelerin hangilerinin öğrencilere öncelikli öğretilmesi gerektiği konusunda Türkiye’de son yıllarda nicelik ve nitelik açısından ciddi çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Ana dili eğitimi ve yabancı dil olarak Türkçenin öğretimini daha sağlıklı yapılması için ortaya konulan bu çalışmaların yaş, eğitim ve cinsiyet gibi birbirinden oldukça farklı hedef kitleleri mevcuttur. Ancak bu hedef kitlelerin dışında Türkçeyi öğrenen kişilerin Türkçenin özel bir alanında yetkin olma isteği vardır: Mesleki Dil. Ana dili ve yabancı dil olarak Türkçenin öğretiminde olduğu gibi mesleki dil eğitimi içinde hazırlanacak materyallerde yer alacak söz varlığının bir sıklık hiyerarşisine göre yer belirlenmesi önemli bir gerekliliktir. Mesleki dili, kişisel-kamusal alan dilinden ayıran temel unsur temel söz varlığının terimler olmasıdır. Bu sebeple de mesleki dil üzerinde yapılacak sıklık sözlüğünün verilerini terimler oluşturur. Terimlere yönelik yapılacak sıklık çalışmalarında araştırmacıların hangi ifadeleri terim olarak alıp almayacakları konusunda terimlerin tanımından kaynaklı üç temel sorun ile karşılaşmaktadır: 1. *Günlük dildeki sözcükler terim olabilir mi ve terimler, terim olmaktan hangi durumlardan çıkar?* Günlük dildeki sözcükler yan ve mecaz anlamlarından sıyrılıp bir meslekteki ifadeleri karşıladıkları esnada terim olarak kabul edilmesi gerekirken mesleki dilin dışında günlük dilde de kendine yer bulan terimler mesleki metinlerde terim olma özelliklerini korurlar. 2. *Terimlerin tek anlamlılığı mutlak bir zorunluluk mu?* Net ve anlaşılabilir olmak bütün meslek ve bilim alanlarının sahip olunması istenilen en temel özelliktir. Bunun için terimlerinin de bağlamdan bağımsız bir anlam taşınması beklenir. Terimlerin birçoğunun bu özelliği taşınmasına rağmen bazı terimlerde çok anlamlılık görülebilir. Bu durumdaki terimler anlamlarına göre ayrı ayrı kodlanmalıdır. 3. *Bir terim aynı anda birden fazla mesleğe ait olabilir mi?* Disiplinler arası bazı mesleklerin uğraş alanlarının ortak olması sebebiyle bazı terimler birden fazla mesleğin terminolojisinde yer alabilir. Ancak burada sınırın iyi çizilmesi gerekmektedir. Hukuk ve güvenlik alanlarının ortak uğraş alanlarının bulunması her iki mesleğin de terminolojisinin bütünüyle aynı olacak anlamına gelmez. Terimin uğraş alanına girip girmediği esas alınır. Bunun yanında sadece mesleki metinlerden söz varlığı tespitinin yapılması yan ve mecaz anlam taşımayan terimler üzerinde çalışma imkânı sağlayacaktır. Mesleki dilde söz varlığı tespiti konusunda bu hususların dikkate alınması araştırmacılara ve yapılacak çalışmanın niteliğine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Aksan, D. (2006). *Türkçenin Sözcük Varlığı*. Engin: Ankara.
- Aksoy, Ö. (1936). *Bir Dili Öğrenmek İçin En Lüzumlu Kelimeler ve Bu Kelimelerin Belirtme Usulü*. Gaziantep Halkevi Dil, Edebiyat, Tarih Şubesi. Gaziantep.
- Büyükkantarcioglu, N. (1992). İstanbul'daki Üç İlkokulda Farklı Sosyal Katmanlardan Gelen Üçüncü ve Beşinci Sınıf Öğrencilerinde Ölçüt-Dil Sözcük Dağılımı Farklılıkları. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(8), 227-237.
- Cesur, O. (2005). *(Kastamonu İlinde Bir İnceleme) Pansiyonlu İlköğretim Öğrencileri Üzerinde Kelime Serveti Araştırması*. Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Çıplak, M. (2005). *Uşak Merkez İlköğretim 5, 8 ve 11. Sınıfların Yazılı Kelime Hazinesinin Belirlenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Davaslıgil, Ü. (1985). Farklı Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Çevreden Gelen Birinci Sınıf Çocuklarının Dil Gelişimine Okulun Etkisi. *İstanbul Üniversitesi Pedagoji Enstitüsü Pedagoji Dergisi* (1) 167-186.
- DeRocher, J.E., Miron, M.S., Patten, S.M. ve Pratt, C.C. (1973). *The Counting Of Words: A Review Of The History, Techniques and Theory Of Word Counts With Annotated Bibliography*. New York: Syracuse University Research Corporation.
- Dilaçar, A. (1957). Terim Nedir? *Türk Dili*(64), 207-210.
- Hacısalihoğlu, E. ve Ö, Ç, Sevim. (2015). Yabancı Dil Olarak Türkçe ve Almanca Ders Kitaplarında Kullanılan Söz Varlığı ve Sıklıklarının Karşılaştırılması. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, (6), s.766-808.
- Hant, Ö. (1972). *Kelime Hazinesi Araştırması*. Ankara: MEB Planlama Araştırma ve Koordinasyon Dairesi.
- Hatiboğlu, V. (1972). *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK.
- Hengirmen, M. (1999). *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Engin.
- İmer, M., Kocaman, A. ve Özsoy, A.S. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi.
- Karaağaç, G. (2013). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK.
- Karasar, N. (2008). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel.
- Koç, N. (1992). *Açıklamalı Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İnkılap.
- Pierce, J.E. (1960). *Türkçe Kelime Sayımı (A Frequency Count of Turkish Words)*. Ankara: MEB.
- Subklew, E., Aksarı, M.F. ve Köksal, T. (1988) *Kelimeler*. Weisbaden: Der Hessische Kultur Minister.
- Telc GmbH ve MEB. (2013). *Diller İçin Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi*. Frankfurt: Telc.
- Temur, T. (2006). İlköğretim 4 ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Yazı Dilindeki Kelime Hazinesinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Thorndike, E.L.(1921). *The Teacher's Word Book of 30.000 Words*. New York: Teachers College-Columbia University.

- Türkiye Bilimler Akademisi. *Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü*. (2016). 12 Nisan 2016 tarihinde <http://www.tubaterim.gov.tr/> adresinden alındı.
- Türk Dil Kurumu. (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK.
- Türk Dil Kurumu. (2007). *Kuruluşundan Günümüze Türk Dil Kurumu*. Ankara: TDK.
- Türk Dil Kurumu. *Bilim ve Sanat Terimleri Ana Sözlüğü*. (2016) 12 Nisan 2016 tarihinde http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&arama=kelime&guid=TDK.GTS.570d62a8335471.31698940 adresinden alındı.
- Türk Dil Kurumu. *Güncel Türkçe Sözlük*. (2016). 12 Nisan 2016 tarihinde http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&view=gts adresinden alındı.
- Ünsal, H. (2005). İlköğretim 5 ve 8. Sınıflar ile Ortaöğretim 11. Sınıfların Sözlü Anlatımdaki Aktif Kelime Hazinesi / Afyon Merkez Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Vardar, B.(2007). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin.
- Zülfikar, H. (1991). *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*. Ankara: TDK.
- Zülfikar, H. (2006). *Terim Sözlükleri ve Çalışmaları İle İlgili Bibliyografya*. Ankara: TDK.